

РЕЦЕНЗІЯ

УДК 130.3

DOI 10.35423/2078-8142.2021.2.2.11

В. П. Драпогуз,
кандидат філософських наук, доцент,
заступник директора з наукової роботи
Центру гуманітарної освіти НАН України,
м. Київ, Україна
e-mail: drapohuz@gmail.com

**БАГАТОГРАННІСТЬ НАУКОВИХ ІНТЕРЕСІВ
ПРОФЕСОРА О. С. КИРИЛЮКА (ЦГО НАН УКРАЇНИ)
У ГАЛУЗІ ГУМАНІТАРИСТИКИ ТА СУЧАСНИХ
ФІЛОСОФСЬКИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
(до 70-річчя від дня народження)**

*Рецензія
на збірку статей:*

О. С. Кирилюк. *Доповіді та статті. 1977–2020 роки.*
Київ-Одеса : ЦГО НАН України, 2021. 776 с.
*та Біобібліографічний покажчик: Олександр Сергійович
Кирилюк (Вчені НАН України).* Київ : ЦГО НАН України,
2020. 216 с.

Збірка статей О. С. Кирилюка включає статті, написані за доповідями на наукових конференціях з початку його наукової діяльності. Тематично вона охоплює філософську антропологію, культурологію, семіотику, метафізику, методологію науки, студії з фольклору, феноменологію, соціальну філософію, гелологічні дослідження тощо. Не зважаючи на таку широту наукових інтересів ювіляра, більшість статей написано у розвиток розробленої ним концепції категорій граничних підстав (народження, життя, смерті та безсмертя) та світоглядних кодів (аліментарного, репро-

дуктивного, агресивного та інформаційного) як універсальї культури. Цим визначено й міждисциплінарну значущість його праць, на які є посилання в соціогуманітарних публікаціях, що засвідчено у наведених у бібліографічному покажчику цитувань та посилань на них.

Ключові слова: філософія, теорія культури, універсальї культури, міждисциплінарні дослідження.

Не секрет, що наукові нароби, які оприлюднюються науковцем у різних виданнях протягом тривалого часу, часто бувають важкодоступними для наукової громадськості через брак інформації про них та їхню розпорошеність по різних виданнях, до того ж не завжди наявних навіть у центральних бібліотеках. До 70-річного ювілею члена Ради Південного наукового центру НАН України, голови секції гуманітарних проблем розвитку регіону, голови Одеської обласної організації Товариства «Знання» України, завідувача кафедри філософії Одеської філії ЦГО НАН України професора Олександра Сергійовича Кирилюка вийшла збірка його статей, виданих за доповідями, виступами та повідомленнями на наукових конференціях, симпозіумах, круглих столах тощо з 1977 по 2020 роки. Завдяки цьому виданню, крім усього іншого, відкрилася панорамна картина наукових інтересів автора, котра охоплює широке коло філософських проблем за багатьма напрямками.

Розміщені у збірці матеріали не є однаковими за своїм статусом публікаціями – тут є й короткі тези, й достатньо об'ємні статті обсягом більшим за звичайний. Щодо цього особливу рису публікацій автора становить прагнення до чіткого формулювання цілей, задач та проблемних питань та аргументованої відповіді на них. Значна кількість праць, безперечно, має наукову новизну. Оскільки згадати всі статті у рецензії неможливо, наведу короткі відомості про тих з них, які мають згадану ознаку.

У розділі «Філософська антропологія» перш за все звертають на себе увагу статті про трансцендування як сутнісну рису людини та про через-себе-буття людини. Оригінальність авторського підходу до сутності людини полягає у твердженні, що вона, сут-

ність, як природжена даність у людини відсутня, а сутністю людини є здатність самоформування. Світ людини розуміється не просто як проекція людських смислів на об'єктивну реальність (про це говорили основоположники Київської школи філософії), а як проекція на об'єктивну реальність таких смислів, суб'єктом яких є передусім суб'єкт комунікативний. Новим також є доведення автором тієї обставини, що Г. С. Сковорода говорив не про три світи, як зазвичай вважають, а про чотири – саме цей світ сплюндрованих людей ловив нашого мудреця та не спіймав його.

Логічним продовженням першого розділу є розділ «*Етноантропология*», що містить матеріали, в яких показано, що людина як окремий представник нації завжди існує у семіосфері культурно-національного буття, і через це саме ця сфера зазнає найпотужніших атак з боку асиміляторів. Розкриваючи причини стійкої національної резистенції українського народу проти цих атак, О. С. Кирилюк показав, що вона визначена сталістю української національної історичної пам'яті та символічною креативністю українців, а також певною соціальною естафетою (кумулятивом) передавання від генерації до генерації національно-культурних смислів.

Розділ, присвячений становленню, розвитку та імплементції концепції універсальї культури, починається з републікації статей, надрукованих у провідному філософському журналі Болгарії («Философска мисъл»), в яких вперше було оприлюднено ідею розуміння категорій граничних підстав як універсальї культури. Поміж знакових робіт цієї рубрики у першу чергу варто згадати статтю про архетип мандали як символічного втілення ідеї безсмертя. Містить цей розділ і статтю з ювілейного номеру часопису «Докса» до 60-тої річниці автора, в якій переконливо доведено, що мова опису структури художніх текстів Жоржа Польті та Крістофера Букера має за свою основу універсально-культурну мову. Пізніше цю ідею було підтверджено на підставі виявлення універсально-культурного підґрунтя у мові опису сюжетів Ольги Фрейденберг та у мові тернарного опису Авеніра Уйюмова. Ці статті становлять собою суттєвий внесок у структуралістські досліджен-

ня текстів культури.

Статті умоглядно-спекулятивного характеру було включено до розділу «*Метафізика*». Тут розглядалась головним чином одна з важливих метафізичних проблем – проблема категорій, а саме: категорії активність, «одне», «співвіднесене» тощо. Безперечно, читач зацікавиться незвичною за стилем статтею, написаною у формі діалогу Філософського Ока та Фотооб'єктива з таких метафізичних проблем, як Буття та Ніщо і Буття та Час, та нетривіальною за своїм змістом статтею про єдність науки та поезії у пізнанні за межових рівнів реальності, що їх досліджує сучасна фізична теорія суперструн, котрих у своїх прозріннях бачили поети.

Розділ «*Логіка та методологія наукового дослідження*» містить статті за темою рубрики у таких конкретизаціях, як методологічне значення вчення І. Канта про активність пізнання, статтю про дві методології дослідження структури текстів культури (В. Проппа та О. Фрейденберг), а також роботи з методології історичного дослідження та ін. Звертає на себе увагу новаторська класифікація типів наукових досліджень, що поділяються автором на поетично-крилаті та прозово-пішохідні.

Розділ з *феноменології та герменевтики* відкривається знаковою статтею про архетипи К. Г. Юнга, котрі, за автором, є конкретним когнітивним втіленням категорій граничних підстав. Крім цього, у цій статті наводиться автентичне розуміння архетипу самим Юнгом, що дає можливість переконатися у хибності поширених у нашій літературі уявлень про архетип як про символ чи образ. Принципово відмінне від усталеного тлумачення картезіанського «*Cogito ergo sum*» у наступній статті полягає у тому, що ключовим моментом автор пропонує вважати не «мислю», а «існую».

Стаття з герменевтики присвячена виявленню спільностей і відмінностей в інтерпретації долі Л. Толстого І. Буніним та М. Кириєнко-Волошиним. Феноменологічна тематика репрезентована у розділі цікавою статтею, написаною у розвиток думок В. Шинкарука про «Троїсте Я» у світлі ідеї про «Зсув Я» Е. Левінаса.

Розділ «*Соціальна та політична філософія*», крім статті про

типологію соціальних суперечностей за соціалізму (тема свого часу була для дослідників під негласною забороною) та авторської класифікації екологічних проблем містить новаторську роботу про соціумні девіації. Соціумна девіація як поняття визначається як те, що відображає спільну рису соціальних процесів, змін та перетворень, котра полягає у тому, що останні за своєю суттю завжди постають як результати відхилень від певних визнаних парадигм, стандартів, норм, правил, кодексів, звичаїв, традицій, юридичних законів, рішень та постанов владних органів, моральних приписів або нормативної бази інституалізованих засад суспільства. Поняття «соціумної девіації» вводиться автором у науковий обіг вперше, і воно має перспективи для подальшої розробки.

У наступному розділі *«Гелологічні дослідження. Сміхова культура»* можна ознайомитися зі статтями, написаними автором за його доповідями на регулярних одеських конференціях «Природа сміху», хоча тематично вони є досить різними. Тут є й доскіпливий аналіз причини того, чому людське оголене тіло викликає сміх (на основі метатексту Гегеля, Кожева та Батая), й історичну розвідку походження інституту кумівства та пов'язаних з ним кумівськими адюльтерними жартами, й генезу та культурну трансформацію фігури циркового клоуна, й фольклорні джерела лоскотання дитини під віршик «Сорока-Воровка». Методологічні аспекти вивчення сміхової культури становлять зміст статті про теорії сміху О. М. Фрейденберг та В. Я. Проппа. Зрештою, аналітично-оглядова стаття про публікації колег у «сміхових» номерах часопису «Докса» засвідчила, що в них йдеться про доволі серйозні речі, котрі дисциплінарно пов'язані з філософською антропологією та екзистенціалізмом.

Цікаві «археологічні» (у сенсі М. Фуко) «розкопки» включено до розділу *«Реконструктивні культурологічні фольклористика, урбаністика та семіотика»*. У них автор ставив завдання відновлення втрачених, або маловідомих сенсів у різних текстах культури – творах М. В. Гоголя, символі Світового Дерева, семіотиці міста, у давньогрецьких Адоніях та в українському святі Івана Купала, у низці казок та сучасних постфольклорних явищ у вигляді устале-

них висловів (типу «наставити роги», «вскочити в гречку» тощо), значення яких сьогодні вже є незрозумілим. Надалі у розділі розміщено статтю про роль сакрального у культурній трансформації репродуктивної функції людини. Новим є погляд на джерела трагедії та комедії, коли автором спростовується загальнопоширений погляд на виникнення трагедії з «пісні козлів (трагос-одії)», а комедії – з «веселої пісні» (комед-одії). Насправді їхніми джерелами були пісні їжі (трагейн-одія) та пісні про обжерство та пиятику в обряді комосу (комос-одія).

Наступний розділ присвячено *Волошинознавству*. Серед низки статей про громадянську позицію поета, про його поетичні прозріння устрою світу та культурно-історичну типологію світоглядів своєю оригінальністю вирізняється стаття з порівнянням бачення співвідношення буття та мови М. Кириенком-Волошиним та М. Гайдеггером. Вперше показано, що обидва вони говорять про три варіанти цього співвідношення, а саме – суб'єкт-об'єктне, об'єктне та суб'єктне. На останньому рівні суб'єктивність набуває буттєво-онтологічного статусу, тобто вона стає тотожною об'єктному Буттю, яке починає даватися нам феноменологічним чином через самоочевидності розширеної, трансперсональної свідомості.

На завершення збірки у розділі «*Філософська мемуаристика*» розташовано статті-спогади про відомих українських філософів – завідувача кафедри філософії при Президії АН УРСР Михайла Олексійовича Парнюка, про одеського філософа, філософа 2011-го року за номінацією журналу «Філософської думки» Неллі Адольфівну Іванову-Георгієвську та про відомого на всіх пострадянських теренах та за їхніми межами Авеніра Івановича Уймова. До цього у рубриці містяться спогади колишнього аспіранта про Інститут філософії НАН України кінця 1970-х років, в якому автор на той час навчався.

Важливо зазначити, що видання праць О. С. Кирилюка у такому форматі вирішує проблему доступності наукового наробку автора, оскільки тепер з його публікаціями стало можливо ознайомитися з одного джерела, розміщеного ще й на сайті ЦГО НАН України.

Хотілося б ще додати, що до ювілею О. С. Кирилюка наприкінці 2020 року окремою книгою вийшла його повна біобібліографія. Ця книга відрізняється від подібних видань тим, що в ній, окрім відомостей про публікації, дані посилання на рецензії та цитування наведених праць. Окрім матеріалів з професійної діяльності О. С. Кирилюка у книжці містяться його вірші, короткі есеї, поетичні переклади класиків – Данте та Бернса, а також літературні стилізації тощо, що, безперечно, сприяє кращому розумінню Олександра Сергійовича як особистості. На останній сторінці обкладинки розміщені навіть дві репродукції його малярства.

Ще один оригінальний аспект цієї книги полягає у тому, що в ній немає супровідної статті, яку, зазвичай, пише один автор. Натомість слово тут було надано багатьом колегам, котрі у рецензіях, відгуках, оглядах, цитатах або виступах давали оцінку творчості та особистості О. С. Кирилюка. Достатньо відзначити, що свою думку висловили практично всі провідні філософи України.

Але колегами по «філософському» цеху справа не обмежилась. Свою оцінку праць автора дали представники багатьох наукових напрямків – літературознавства, теорії фольклору, педагогіки, релігієзнавства, археології, соціології, театрознавства, музикознавства, правознавства, соціальної роботи, теорії управління, соціальної комунікації, міфологічних студій і навіть теорії спорту тощо. Для оцінювання рівня творчості О. С. Кирилюка достатньо сказати, що ці «незалежні експерти» поставили його в один ряд з багатьма корифеями зарубіжної науки, такими, як Р. Барт, Ж. Лакан, М. Фуко та ін., а також разом з провідними представниками Київської школи філософії з Інституту філософії НАНУ (С. Кримський, М. Попович, В. Шинкарук та ін.)

Подібна трансдисциплінарна імплементація універсально-культурної концепції екзистенціальної семіотики, розроблена автором, стала можливою через її універсальний характер (автор зробив огляд цієї літератури у статті, яку можна віднайти у відповідному розділі збірки). Іншими словами, попри всю широту охоплення філософських проблем, переважна більшість робіт підпорядкована єдиному підходу до предмета розгляду, котрий полягає у

концептуальній єдності методології дослідження, а саме – на розробленій автором концепції екзистенціальної семіотики. Як зазначила у своїй оцінці творчості О. С. Кирилюка одна з його колег, попутно примітивши «вишуканість мови його наукового буття», його «вірність концепції та полемічність у її відстоюванні гідна наслідування». Через таке наполегливе впровадження власної думки у збірці часом зустрічаються повтори, що є її недоліком.

Що стосується окремих «технічних» аспектів видання, то варто відзначити, що в ній всі статті, незалежно від того, чи супроводжували вони першу публікацію, мають анотації англійською та російською, а до статей болгарською та польською ці анотації дані у розширеному варіанті з тим, щоб донести до читачів (які не знають цих мов) зміст іншомовних статей якомога повніше.

Видання даної збірки, безперечно, сприятиме подальшому використанню евристичних ідей О. С. Кирилюка у нашій гуманістиці.

Vasyl Drapoguz

Candidate of Philosophical Sciences (Ph.D.), National Academy of Educational Sciences of Ukraine; Kyiv, Ukraine; e-mail: drapoghuz@gmail.com

Wide field of philosophical research with interdisciplinary significance

Review of the collected works by O. S. Kyrylyk “Reports and articles. 1977-2020” (Kyiv, CHE NAS of Ukraine, 2021) and Biobibliographic index “Oleksandr Serhiiovych Kyryliuk. Scientists of the National Academy of Sciences of Ukraine”. (Kyiv, CHE NAS of Ukraine, 2020).

Abstract

The Collected Works by O. S. Kyrylyk includes full set of author’s articles written on the basis of the reports at the scientific conferences since the beginning of his scientific activity. Thematically, it covers philosophical anthropology, culturology, semiotics, metaphysics, science methodology, folklore studies, phenomenology, social philosophy, geological research, etc. Despite such breadth of scientific interests, most articles are written in the development of

his theory of Categories of Ultimate Bases (birth, life, death and immortality) and worldview codes (alimentary, reproductive, aggressive and informational) as Universals of Culture. This feature of the author's work determines its interdisciplinary significance as they are widely used in the humanities and social sciences. This is evidenced by the citations and references to them in the bibliographic index.

Keywords: *philosophy, theory of culture, universals of culture, interdisciplinary research.*